

Kansalliskirjastotyöryhmä 2002

Kansalliskirjaston tehtäviä ja toimialaa uudelleen arvioivan
työryhmän muistio

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar

Kansalliskirjastotyöryhmä 2002

**Kansalliskirjaston tehtäviä ja toimialaa uudelleen arvioivan
työryhmän muistio**

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1

Opetusministeriö • Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto • 2003

Undervisningsministeriet • Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen • 2003

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö
Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto
Meritullinkatu 10, Helsinki
PL 29, 00023 Valtioneuvosto

<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.html>
Yliopistopaino, Helsinki 2003

ISBN 952-442-180-1 (PDF 952-442-189-5)
ISSN 1458-8102

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1

Kuvailulehti

Julkaisija

Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä

7.1.2003

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Kansalliskirjastotyöryhmä 2002 Puheenjohtaja: Kansliapäällikkö Markku Linna Sihteerit: Suunnittelupäällikkö Dorrit Gustafsson, Ylitarkastaja Jorma Karhu, Kulttuuriasianneuvos Kirsti Kekki, Ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari	Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
	Toimeksiantaja Opetusministeriö	
	Toimielimen asettamispv 9.4.2002	Dnro 26/043/2002

Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen)

Kansalliskirjastotyöryhmä 2002 (Arbetsgruppen för ett nationalbibliotek 2002)

Julkaisun osat

Tiivistelmä

Suomen kirjastoverkko koostuu yliopistokirjastoista, yleisistä kirjastoista, ammattikorkeakoulujen kirjastoista ja erikoiskirjastoista. Myös kouluilla ja oppilaitoksilla on omia kirjastoja. Nopea tietotekninen kehitys, uudet oppimisen muodot ja elinikäisen oppimisen periaate muuttavat kirjastojen toimintaympäristöä ja toimintatapoja. Muutoksiin vastaaminen edellyttää kirjastojen nykyistä tiiviimpää verkottumista. Helsingin yliopiston kirjasto toimii Suomen kansalliskirjastona. Sen tehtävänä on yliopistoasetuksen mukaan toimia tieteellisten kirjastojen valtakunnallisena palvelu- ja kehittämissyksikkönä sekä huolehtia alan kotimaisen ja kansainvälisen yhteistoiminnan edistämisestä. Kansalliskirjaston toimiala on yliopistoasetuksessa rajattu vain tieteellisiin kirjastoihin.

Työryhmän tehtävänä oli edellä esitetyt näkökohdat huomioon ottaen arvioida uudelleen kansalliskirjaston toimialaa ja tehtäviä. Työryhmän tuli

1. selvittää kansalliskirjaston tehtävälueen muutostarpeet ja tehdä siihen liittyvät ehdotukset säädösmuutoksiksi; sekä
2. selvittää kansalliskirjaston tehtävälueen muutoksesta aiheutuvat rahoitustarpeet ja tehdä ehdotukset tarvittavista rahoitusjärjestelyistä.

Eri kirjastoryhmien tarpeet kohdistuvat tiettyihin Helsingin yliopiston kirjaston tuottamiin palveluihin, joita ovat kansallisten tietokantojen käyttö, kirjastoverkon infrastruktuurin tekninen tuki ja koordinoitopalvelut, Kansallisen elektronisen kirjaston aineistohankintapalvelut, kirjastoverkon yhteisten palvelujen kehittäminen ja palveluja koskevan koulutuksen koordinointi ja tiedotus. Kaikkien kirjastosektoreiden suurin ongelma yliopistokirjastoja lukuun ottamatta on pysyvä rahoituksen järjestäminen keskitetyille peruspalveluille.

Työryhmä katsoo, että Helsingin yliopiston kirjaston tehtävien ja toimialan laajentamisella koskemaan myös yleisiä kirjastoja, ammattikorkeakoulukirjastoja sekä erikoiskirjastoja saadaan aikaan entistä paremmin toimiva suomalainen kirjastoverkko.

Työryhmä ehdottaa, että Helsingin yliopiston kirjasto säilyy osana Helsingin yliopistoa, mutta sen nimi muutetaan Kansalliskirjastoksi. Opetusministeriön ja Kansalliskirjaston välillä käydään vuosittain neuvottelu, johon osallistuu Helsingin yliopiston edustajia ja kirjastoverkon edustajia kansalliskirjaston johtokunnasta. Neuvottelussa sovitaan mm. tavoitteista, kirjastoverkon kehittämisen kannalta keskeisistä hankkeista ja tavoitteiden saavuttamiseen tarvittavista voimavaroista, seurannasta ja arvioinnista. Tavoitteet sovitaan kolmivuotiskaudelle. Sopimus otetaan Helsingin yliopiston ja opetusministeriön välisen sopimuksen liitteeksi. Yleisten kirjastojen ja erikoiskirjastojen näkökantojen esille tuomiseksi työryhmä ehdottaa, että nämä kirjastosektorit muodostavat omat konsortiot. Työryhmä teki ehdotukset myös eri kirjastosektoreiden keskitettyjen palvelujen rahoittamiseksi. Yleisten kirjastojen osalta työryhmä ehdottaa, että lakia opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta muutetaan siten, että kuntien saamasta valtionosuudesta voidaan irrottaa keskitettyjen palvelujen rahoittamiseen määrärahaa osoitettavaksi mm. Kansalliskirjastolle.

Kansalliskirjaston tehtävistä ja johtokunnasta säädetään yliopistolaisissa ja -asetuksessa. Kansalliskirjaston johtokunnan jäsenistä enintään puolet määrätään opetusministeriön esityksestä. Johtokunnan puheenjohtaja määrätään opetusministeriön esittämistä henkilöistä.

Opetusministeriö selvittää vuoden 2003 aikana opetusministeriön alaisten tieteellisten kirjastojen ja Varastokirjaston suoritteiden maksullisuutta ja maksuperusteita koskevan opetusministeriön päätöksen muutostarpeen ja sen aiheuttamat kustannusvaikutukset.

Kansalliskirjaston tehtäviä ja toimialaa laajennetaan vaiheittain tavoitteena, että laajennus on kokonaisuudessaan toteutunut vuoden 2005 loppuun mennessä.

Avainsanat (asiasanat)

Kirjastoverkko, Helsingin yliopiston kirjasto, Kansalliskirjasto, yliopistokirjastot, yleiset kirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot, erikoiskirjastot, hallinnollinen asema, keskitetyt palvelut, palvelujen rahoitus, laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta, yliopistolaki, yliopistoasetus, johtokunta

Muut tiedot

Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1		ISSN 1458-8102	ISBN 952-442-180-1 (PDF 952-442-189-5)
Kokonaissivumäärä 29	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetusministeriö	

Presentationsblad

Utgivare

Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum

7.1.2003

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Arbetsgruppen för ett nationalbibliotek 2002 Ordförande: Kanslichef Markku Linna Sekreterar: Planeringschef Dorrit Gustafsson, Överinspektör Jorma Karhu, Kulturråd Kirsti Kekki, Överinspektör Anne Luoto-Halvari		Typ av publikation Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar	
		Uppdragsgivare Undervisningsministeriet	
		Datum för tillsättandet av organet 9.4.2002	Dnr 26/043/2002
Publikation (även den finska titeln) Arbetsgruppen för ett nationalbibliotek 2002 (Kansalliskirjastotyöryhmä 2002)			
Publikationens delar			
Sammandrag <p>Finlands biblioteksnät består av universitetsbibliotek, allmänna bibliotek, yrkeshögskolebibliotek och specialbibliotek. Även skolor och läroanstalter har egna bibliotek. Den snabba utvecklingen inom informationstekniken, nya former för inläring och principen om livslångt lärande förändrar bibliotekens omvärld och verksamhets sätt. För att kunna möta förändringarna måste biblioteken ingå i effektiva nätverk. Helsingfors universitets bibliotek är Finlands nationalbibliotek. Dess uppgift är enligt universitetsförordningen att vara en riksomfattande service- och utvecklingsenhet för de vetenskapliga biblioteken och att främja det inhemska och internationella samarbetet på området. Nationalbibliotekets verksamhetsområde är i universitetsförordningen avgränsat enbart till de vetenskapliga biblioteken.</p> <p>Arbetsgruppens uppgift var att med hänsyn till dessa fakta ompröva nationalbibliotekets verksamhetsområde och uppgifter. Arbetsgruppen skulle</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. utreda behoven att ändra nationalbibliotekets uppgiftsområde och komma med förslag till författningsändringar i anknytning till detta, samt 2. utreda finansieringsbehoven till följd av att nationalbibliotekets uppgiftsområde ändras och lägga fram förslag till nödvändiga finansieringsarrangemang. <p>Behoven hos olika bibliotekskategorier riktar sig mot vissa av de tjänster som Helsingfors universitets bibliotek producerar och till vilka hör användningen av nationella databaser, tekniskt stöd för och koordinering av bibliotekens infrastruktur, medieanskaffning till det Nationella elektroniska biblioteket, utveckling av bibliotekens gemensamma service och koordinering och information rörande servicen. Det största problemet för alla bibliotekssektorer, fränsett universitetsbiblioteken, är att ordna beständig finansiering för den centraliserade servicen.</p> <p>Arbetsgruppen anser att man genom att utvidga uppgifterna och verksamhetsområdet för Helsingfors universitets bibliotek till att gälla även allmänna bibliotek, yrkeshögskolebibliotek och specialbibliotek får till stånd ett bättre fungerande biblioteksnät i landet.</p> <p>Arbetsgruppen föreslår att Helsingfors universitets bibliotek står kvar som en del av Helsingfors universitet, men att namnet ändras till Nationalbiblioteket. Mellan undervisningsministeriet och Nationalbiblioteket förs ärligen förhandlingar med deltagare från Helsingfors universitet och från nationalbibliotekets direktion, de senare som företrädare för biblioteken. Vid förhandlingarna ingås avtal om bland annat mål, viktiga anskaffningar med tanke på utvecklingen av biblioteken och om de resurser som behövs för att målen skall nås, uppföljningen och utvärderingen av målen. Målen avtalas för en treårsperiod. Avtalet tas in som en bilaga till avtalet mellan Helsingfors universitet och undervisningsministeriet. För att de allmänna bibliotekens och specialbibliotekens synpunkter skall komma fram föreslår arbetsgruppen att dessa bibliotekssektorer bildar egna konsortier. Arbetsgruppen lade även fram förslag till finansiering av centrerad service inom olika bibliotekssektorer. För de allmänna bibliotekens del föreslår arbetsgruppen att lagen om finansiering av undervisnings- och kulturverksamhet ändras så att det från den statsandel som kommunerna får kan lösgöras ett anslag för bl.a. Nationalbiblioteket.</p> <p>Bestämmelser om nationalbibliotekets uppgifter och direktion föreslås ingå i universitetslagen och -förordningen. Av direktionsmedlemmarna skall högst hälften förordnas på undervisningsministeriets förslag. Ordföranden för direktionen förordnas bland personer som föreslås av undervisningsministeriet.</p> <p>Undervisningsministeriet utreder under 2003 behovet att ändra ministeriets beslut om avgifter för prestationer vid vetenskapliga bibliotek inom förvaltningsområdet och Depåbiblioteket och om avgiftsgrunder och kostnadsverkningarna av detta.</p> <p>Nationalbibliotekets uppgifter och verksamhetsområde utvidgas stegvis och målet är att utvidgningen i sin helhet är genomförd före utgången av 2005.</p>			
Nyckelord Biblioteksnät, Helsingfors universitets bibliotek, Nationalbiblioteket, universitetsbibliotek, allmänna bibliotek, yrkeshögskolebibliotek, specialbibliotek, ställning i förvaltningen, centraliserad service, finansiering av service, lagen om finansiering av undervisnings- och kulturverksamhet, universitetslagen, universitetsförordningen, direktion			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2003:1		ISSN 1458-8102	ISBN 952-442-180-1 (PDF 952-442-189-5)
Sidoantal 29	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Universitetstrycket		Förlag Undervisningsministeriet	

Opetusministeriölle

Opetusministeriö asetti 9.4.2002 kansalliskirjaston tehtäviä ja toimialaa uudelleen arvioivan työryhmän, jonka tehtävänä oli

1. selvittää kansalliskirjaston tehtäväalueen muutostarpeet ja tehdä siihen liittyvät ehdotukset säädösmuutoksiksi; sekä
2. selvittää kansalliskirjaston tehtäväalueen muutoksesta aiheutuvat rahoitustarpeet ja tehdä ehdotukset tarvittavista rahoitusjärjestelyistä.

Työryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin kansliapäällikkö Markku Linna opetusministeriöstä ja jäseniksi vararehtori Raija Sollamo Helsingin yliopistosta, ylijohtaja Arvo Jäppinen ja ylijohtaja Kalevi Kivistö opetusministeriöstä, kirjastotoimenjohtaja Maija Berndtson Helsingin kaupunginkirjastosta, ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm Helsingin yliopiston kirjastosta, kirjastonjohtaja Vuokko Palonen Vaasan Tiedekirjasto Tritoniasta sekä rehtori Tapio Varmola Seinäjoen ammattikorkeakoulusta.

Työryhmän sihteeriksi määrättiin suunnittelupäällikkö Dorrit Gustafsson Helsingin yliopiston kirjastosta sekä ylitarkastaja Jorma Karhu, kulttuuriasianneuvos Kirsti Kekki ja ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari opetusministeriöstä.

Työryhmä otti nimekseen kansalliskirjastotyöryhmä 2002. Työryhmä kokoontui seitsemän kertaa. Erikoiskirjastojen osalta työryhmä kuuli asiantuntijana tietopalvelupäällikkö Elisa Paavilaista Suomen ympäristökeskuksesta. Työryhmä kuuli myös teknistä johtajaa Rami Heinisuota.

Työryhmän määräaika oli 30.10.2002. Työryhmälle myönnettiin jatkoaikaa 31.12.2002 saakka.

Saatuaan työnsä valmiiksi työryhmä luovuttaa muistionsa opetusministeriölle.

Helsingissä 7.1.2003

Markku Linna

Maija Berndtson

Kai Ekholm

Arvo Jäppinen

Kalevi Kivistö

Vuokko Palonen

Raija Sollamo

Tapio Varmola

Dorrit Gustafsson

Kirsti Kekki

Jorma Karhu

Anne Luoto-Halvari

Sisältö

1	<u>Lähtökohdat</u>	8
2	<u>Helsingin yliopiston kirjaston nykytila</u>	10
	2.1 Aiemmat selvitykset	10
	2.2 Säädökset, hallinto ja tehtävät	11
	2.3 Helsingin yliopiston kirjaston tuottamat keskitetyt peruspalvelut kirjastoverkolle	12
	2.4 Rahoitus	13
3	<u>Suomen kirjastoverkko</u>	15
	3.1 Yliopistokirjastot	15
	3.2 Yleiset kirjastot	16
	3.3 Ammattikorkeakoulukirjastot	16
	3.4 Erikoiskirjastot	17
	3.5 Koulujen kirjastot	17
4	<u>Kansalliskirjastojen tehtävät ja vastuut muissa pohjoismaissa</u>	18
	4.1 Ruotsi	18
	4.2 Norja	19
	4.3 Tanska	19
	4.4 Islanti	20
5	<u>Kehittämistarpeet eri toimijoiden näkökulmasta</u>	21
	5.1 Helsingin yliopiston kirjaston toimialan laajentamiseen liittyviä selvityksiä ja aloitteita	21
	5.2 Helsingin yliopiston kirjasto	22
	5.3 Yleiset kirjastot	23
	5.4 Ammattikorkeakoulukirjastot ja erikoiskirjastot	24
6	<u>Työryhmän ehdotukset</u>	25
	6.1 Helsingin yliopiston kirjaston tehtävien ja toimialan laajentaminen	25
	6.2 Kansalliskirjaston hallinnollinen asema	26
	6.3 Toimialan laajentamisen rahoitus	26
	6.3.1 Yleiset kirjastot ja kirjastoverkon keskitettyjen palvelujen rahoitus	27
	6.3.2 Ammattikorkeakoulut ja kirjastoverkon keskitettyjen palvelujen rahoitus	27
	6.3.3 Erikoiskirjastot ja kirjastoverkon keskitettyjen palvelujen rahoitus	28
	6.4 Säädosmuutokset	28
	6.5 Aikataulu	29

1 Lähtökohdat

Suomalaisen tietoyhteiskunnan tavoitteena on turvata kulttuurin ja tiedon saatavuus myös digitaalisessa ympäristössä kansalaisten asuinpaikasta, osaamistasosta, varallisuudesta ja iästä riippumatta. Hyvä sivistystaso, kielellinen kehittyminen ja kansallisen kulttuurin tuntemus ovat kansalaisten hyvinvoinnin, menestyksen ja kilpailukyvyn rakentajia. Kirjastot huolehtivat kansalaisten laadukkaasta ja monipuolisesta tietohuollosta. Kansalliskirjastona toimivan Helsingin yliopiston kirjaston tietovarannot ovat yhteiskunnan arvokasta yhteistä pääomaa.

Suomen kirjastoverkko koostuu kahdenkymmenen yliopiston kirjastoista, 432 kunnallisesta kirjastolaitoksesta, 29 ammattikorkeakoulukirjastosta sekä lähes 300 erikoiskirjastosta, Varastokirjastosta, Näkövammaisten kirjastosta sekä koulu- ja oppilaitoskirjastoista. Suomen kansalliskirjastona toimiva Helsingin yliopiston kirjasto koordinoi ja kehittää ensi sijassa tieteellisen kirjastoverkon yhteisiä ja keskitetysti tuotettuja palveluja. Yleisistä kirjastoista 19 toimii maakuntakirjastoina. Yleisten kirjastojen keskus kirjastona toimii Helsingin kaupungin kirjasto.

Kirjastoverkon eri toimijoilla on oma merkittävä roolinsa kokonaisuuden kannalta. Tieteelliset kirjastot toimivat korkeakouluopetuksen, opiskelun ja tutkimuksen tukena. Yleiset kirjastot huolehtivat kansalaisten tasa-arvoisesta tiedonsaannista. Nykyisen hallitusohjelman 1999 - 2003 mukaisesti "yleinen kirjasto on kansallinen sivistys- ja kulttuuritarjonnan peruspilari, joka tukee koko väestön sivistyspyrkimyksiä".

Nopea tietotekninen kehitys, uudet oppimisen muodot ja elinikäisen oppimisen periaatte muuttavat kirjastojen toimintaympäristöä ja toimintatapoja. Kirjastojen on vastattava näihin tarpeisiin luomalla uusia palveluja ja huolehtimalla olemassa olevien verkkopalvelujen, ohjelmistojen ja laitteiden ajanmukaisuudesta. Toimintaympäristön muutoksiin vastaaminen edellyttää kirjastojen nykyistä tiiviimpää verkottumista.

Yleiset kirjastot ovat merkittäviä toimijoita etsittäessä ratkaisuja, joilla estetään kansalaisten tiedollinen syrjäytyminen ja eriarvoisuus tietoyhteiskunnassa. Yleisten kirjastojen haasteita ovat:

- vastuu kansalaisten tietohuollosta myös digitaalisessa ympäristössä (hybridikirjasto)
- kansalaisten tiedon ja kulttuurin yhdenvertaisen saatavuuden turvaaminen
- väestön koulutustason noususta johtuvat haasteet
- kansalaisten tiedollisen syrjäytymisen estäminen ja
- alan ammattihenkilöstön osaamisen nostaminen

Yliopistokirjastot, Varastokirjasto, ammattikorkeakoulukirjastot ja koulu- ja oppilaitoskirjastot kuuluvat opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston alaisuuteen, yleiset kirjastot ja Näkövammaisten kirjasto kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston alaisuuteen. Erikoiskirjastojen hallinto vaihtelee kehysorganisaation mukaan. Monet niistä kuuluvat eri ministeriöiden alaisuuteen. Hallinnollisista taustoistaan huolimatta maan kirjastoilla on vahva yhteistyön perinne.

Helsingin yliopiston kirjasto toimii Suomen kansalliskirjastona. Kirjaston tehtävistä säädetään yliopistolaisissa. Yliopistoasetuksen mukaan sen tehtävänä on toimia tieteellisten kirjastojen valtakunnallisena palvelu- ja kehittämissyksikkönä sekä huolehtia alan kotimaisen ja kansainvälisen yhteistoiminnan edistämisestä.

Voimistuvan verkottumiskehityksen myötä kirjastot voivat muodostaa yhtenäisen toiminnallisen kokonaisuuden, jossa monia palveluita voidaan tarjota keskitetysti. Tässä kansalliskirjastona toimivalla Helsingin yliopiston kirjastolla on merkittävä rooli. Kirjaston tehtäväalueen laajentamista kirjastoverkon toimivuuden tehostamiseksi on esitetty monissa eri yhteyksissä. Asiaan ovat kiinnittäneet huomiota niin Helsingin yliopiston kirjasto itse kuin eri kirjastosektorienkin edustajat. Myös monissa kirjastoalaan liittyvissä työryhmissä on esitetty kansalliskirjastona toimivan Helsingin yliopiston kirjaston tehtäväalueen laajentamista yleisiin kirjastoihin, ammattikorkeakoulukirjastoihin ja erikoiskirjastoihin.

Muistion neljässä ensimmäisessä luvussa käsitellään Helsingin yliopiston kirjaston nykytilaa, kirjastoverkkoa ja muiden pohjoismaiden kansalliskirjastoja, luvussa viisi syytä, miksi kirjaston toimintaa ja tehtäväaluetta tulisi laajentaa sekä toisaalta siihen liittyviä ongelmia. Luvussa kuusi ovat työryhmän ehdotukset.

2 Helsingin yliopiston kirjaston nykytila

2.1 Aiemmat selvitykset

Kansalliskirjastotehtäviä ja Helsingin yliopiston kirjaston asemaa on käsitelty useissa kirjastolaitosta ja erityisesti tieteellisiä kirjastoja koskevissa selvityksissä 1970-luvulta lähtien. Tieteellisten kirjastojen ja tietopalvelualan suunnittelu-, koordinointi ja kehittämisselvityksiä hoitivat tuolloin hajautetusti eri organisaatiot. Päävastuullisia organisaatioita olivat vuonna 1972 perustettu Tieteellisen informoinnin neuvosto (TINFO), vuonna 1974 opetusministeriön alaisuuteen perustettu Tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö (TKAY), kansalliskirjaston tehtäviä hoitanut Helsingin yliopiston kirjasto ja muut tietyistä aihealueista huolehtineet organisaatiot kuten tieteelliset keskuskirjastot.

Tieteellisen informoinnin neuvoston I mietinnössä (kirjastolaitoksen valtakunnallisten tehtävien järjestäminen, 1973:43) ehdotettiin valtakunnallisten tehtävien keskittämistä opetusministeriön alaiseen keskusyksikköön. Yksikköön olisi koottu muun muassa toimialan suunnittelu- ja koordinoititehtävät, atk-järjestelmien kehittämistehtävät ja Helsingin yliopiston kirjaston hoitamat kansalliskirjastotehtävät. Ehdotus olisi merkinnyt erillisen, itsenäisen kansalliskirjaston perustamista.

Tieteellisen informoinnin neuvoston III mietinnössä (Tieteellisen ja teknisen kirjasto- ja informaatiopalvelutoiminnan kehittämisohjelma, 1978: 53) neuvosto ehdotti väliaikaisjärjestelyä. Helsingin yliopiston kirjasto olisi saanut hoidettavakseen edellä mainitulle keskusyksikölle kaavailtuja tehtäviä. Opetusministeriön asettama tieteellisten kirjastojen organisaatiotyöryhmä ehdotti muistiossaan 17.9.1981 Helsingin yliopiston kirjaston kansalliskirjastotehtävien hoitamista varten asianmukaisia säännöksiä. Ehdotukset eivät johtaneet toimenpiteisiin.

Vuonna 1990 asetetun opetusministeriön *Kansalliskirjastotyöryhmän* (muistio 1990:31) ehdotukset sen sijaan johtivat toimenpiteisiin. Esityksen mukaan Helsingin yliopiston kirjastolle tuli keskittää tieteellisten kirjastojen operatiiviseen toimintaan ja käytännön yhteistyöhön liittyvät kirjastolaitoksen suunnittelu-, kehittämis- ja koordinoititehtävät. Kansalliskirjastotehtäviä hoitavan laitoksen tuli olla riippumaton ja sen hallinnossa tuli olla myös yliopiston ulkopuoliset kansalliskirjaston palvelun käyttäjät ja yhteistyöta-

hot. Kansalliskirjastolle tuli valita johtokunta, jonka jäsenistä puolet oli Helsingin yliopiston ulkopuolelta. Työryhmän ehdotuksen mukaisesti Tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö siirtyi Helsingin yliopiston kirjastoon ja TINFOn tilalle perustettiin Tietohuollon neuvottelukunta keväällä 1991.

Kansalliskirjastosta säädettiin sittemmin laissa Helsingin yliopistosta (854/1991) sekä tarkemmin Helsingin yliopistosta annetussa asetuksessa. Yllämainitut säädökset korvattiin lailla ja asetuksella vuosina 1997 ja 1999. Helsingin yliopiston kirjaston tehtävät määritellään nykyisessä laissa ja asetuksessa yleisemmällä tasolla kuin vuoden 1991 asetuksessa.

2.2 Säädökset, hallinto ja tehtävät

Helsingin yliopiston kirjasto on kaikille avoin tieteellinen kirjasto, jonka toiminnasta säädetään yliopistolaisissa (645/1997), yliopistoasetuksessa (115/1998) sekä vapaakappalelaissa (420/1980). Yliopistolain 25 §:n mukaan Helsingin yliopiston kirjasto toimii Suomen kansalliskirjastona. Yliopistoasetuksen 25 § mukaan kirjaston tehtävänä on toimia tieteellisten kirjastojen valtakunnallisena palvelu- ja kehittämissyksikkönä, huolehtia alan kotimaisen ja kansainvälisen yhteistoiminnan edistämisestä sekä vastata omalla toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön ja muiden kansallisten kokoelmien ylläpidosta, tiedonvälityksestä ja tietopalvelusta.

Helsingin yliopiston kirjaston johtosäännössä vuodelta 1998 määrätään kirjaston hallinnosta. Johtosäännön mukaan Helsingin yliopiston kirjasto on konsistorin alainen erillinen tieteellinen palvelulaitos ja kansallinen kulttuurilaitos. Kirjaston toimialaan ja vapaakappalelakiin liittyvien velvollisuuksien hoidossa sillä on oikeus itsenäisesti tehdä esityksiä, antaa lausuntoja ja hoitaa lain määräämiä valvontatehtäviä. Johtosäännössä määrätään johtokunnan jäsenten määrästä, tehtävistä ja puheenjohtajan valinnasta, ylikirjastonhoitajan tehtävistä sekä kirjaston yhteydessä toimivan Amerikkakirjaston toiminnasta. Johtosäännön vahvistaa kansleri.

Kirjaston toimintaa ohjaa johtokunta, johon kuuluu kymmenen jäsentä ja varajäsentä. Viisi jäsentä määrätään yliopistoon kuuluvista henkilöistä. Viisi jäsentä ja varajäsentä määrätään opetusministeriön esityksestä. Konsistori määrää kirjaston johtokunnan jäsenet ja valitsee johtokunnan puheenjohtajan. Ylikirjastonhoitajan nimittää kansleri. Kirjastolla on myös työjärjestys, jossa määrätään toimintojen organisoinnista ja johtamisesta. Työjärjestys on vuodelta 2000. Työjärjestyksen vahvistaa kirjaston johtosäännön nojalla johtokunta.

Opetusministeriö, Helsingin yliopiston kirjasto ja Helsingin yliopisto ovat neuvotelleet vuodesta 2000 lähtien kirjaston tehtävistä ja tavoitteista vuosittaisessa neuvottelussa, joka pidetään ennen opetusministeriön ja Helsingin yliopiston välisiä tulosneuvotteluja. Neuvottelussa sovitut asiat kirjataan neuvottelumuistioon. Kirjaston voimavaroista sovitaan opetusministeriön ja Helsingin yliopiston välisissä tulosneuvotteluissa.

Kirjaston organisaatio on järjestetty toiminnoittain. Kirjaston toiminta jakautuu päätoimintoihin, joita ovat käyttäjä-, kokoelma-, säilytys-, tietokanta- ja sisältöpalvelut sekä kansallisen elektronisen kirjaston palvelut. Muita toimintoja ovat hallintopalvelut, kehittämisspalvelut ja Amerikka-kirjasto. Kirjaston toimintaa kehitetään johtokunnan vuosille 2000-2003 vahvistaman kansalliskirjastostrategian mukaan, jonka painopisteet ovat kulttuuriperinnön säilyttäminen, verkkokirjaston kehittäminen, toiminta kirjastojen yhteisenä voimavarana ja toiminta yleisen kansallisen tietoverkon tukioorganisaationa.

Kirjaston tehtävät jakaantuvat yliopistoasetuksen pohjalta seuraavasti:

- kirjasto kokoaa, säilyttää ja luettelee kansakunnan kirjallisen julkaisuperinnön sekä Suomessa tuotetun auditiivisen aineiston
- ylläpitää myös alansa muita kansallisia kokoelmia ja antaa niihin perustuvia kirjasto- ja kulttuuripalveluja
- vastaa kirjastoverkon yhteisistä palveluista kuten tietokantojen ylläpidosta, Kansallisen elektronisen kirjaston ohjelmasta, yliopistokirjastojen yhteisestä atk-järjestelmästä, kirjastoverkon koordinoinnista sekä muista yhteisistä tehtävistä
- edistää tieteellisten kirjastojen verkon yhteistyötä ja edunvalvontaa
- kehittää menetelmiä ja standardeja yleisen kansallisen tietoverkon käyttöön

2.3 Helsingin yliopiston kirjaston tuottamat keskitetyt peruspalvelut kirjastoverkolle

Kirjastoverkon osalta Helsingin yliopiston kirjasto ryhmittelee toimintansa kansallisiin, yhteisiin peruspalveluihin, hankevaroihin toteutettaviin erillisiin kehittämishankkeisiin sekä maksulliseen palvelutoimintaan. Yliopistoasetuksen mukaan kirjastoverkon yhteiset palvelut on tarkoitettu ensi sijassa yliopistokirjastoille.

Helsingin yliopiston kirjaston tuottamalla kirjastoverkon keskitetyillä peruspalveluilla tarkoitetaan tässä muistiossa seuraavia palveluita:

- kansallisten tietokantojen ylläpito ja tiedonvälitys
- kansallisen elektronisen kirjaston aineistojen hankinta ja tarjoaminen käyttöön
- kansallisen kirjastoverkon koordinointi (kirjastojärjestelmän tuki ja yhteisten palvelujen kehittäminen)
- tieteellisten kirjastojen yhteistilasto

Kansalliset tietokannat

Kirjastoilla on oikeus käyttää Linnea-verkon tietokantoja omaan ja asiakkaidensa haku- käyttöön sekä omaan kopioluettelointiin tekemänsä sopimuksen mukaan. Yliopistokirjastot saavat Linnea-verkon jäsenenä ja tuottajina käyttää yliopistokirjastojen yhteistietokanta Lindaa maksutta. Tietokantojen tiedontuottajat saavat artikkelitietokanta Arton ja musiikkiäänitteiden tietokanta Violan hakukäytöstä alennuksen. Kansallisen julkaisuaineiston tietokanta Fennican käyttö on maksutonta. Muuten tietokannat ovat kaikille maksullisia. Helsingin yliopiston kirjasto vastaa erillissopimuksella yleisten kirjastojen yhteisluettelo Mandaa koskevasta ylläpitopalvelusta Linnea-verkossa.

Kansallisen elektronisen aineiston palvelut

Kansallisen elektronisen kirjaston (FinELib) konsortioon kuuluvat yliopistokirjastojen lisäksi yleiset kirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot ja tutkimuslaitosten kirjastot. Vuoden 2002 keväällä palvelun käyttäjäorganisaatioita oli 102. Lisenssisopimukset kattavat vuonna 2002 120 tietokantaa ja 8 200 tieteellistä julkaisua. FinELib palveluun sisältyvät aineistohankinnat, aineisto- ja asiantuntijakoulutukset, käyttötilastojen keruu, tiedotus ja markkinointi, keskitetty luettelointi ja kehittämishankkeiden koordinointi. Kirjastot maksavat

hankittavien elektronisten aineistojen kustannuksista sovitun mallin mukaisesti. FinELibillä on erillisiä palvelusopimuksia yleisten kirjastojen, ammattikorkeakoulukirjastojen ja tutkimuslaitosten kirjastojen kanssa.

Opetusministeriö on rahoittanut vuodesta 1997 lähtien FinELib -ohjelmaa erityisrahoituksella 3 miljoonalla eurolla vuodessa. Rahoitus siirrettiin myöhemmin kirjaston perusrahoitukseen. Rahoitus kattaa yliopistojen aineistokustannuksista noin kolmanneksen. Yliopistojen osuus FinELib-aineistojen käytöstä on 84 %.

Kirjastoverkon koordinoitipalvelut

Helsingin yliopiston kirjasto vastaa yliopistokirjastojen atk-järjestelmän koordinoinnista, ylläpidosta, käytön tuesta ja kirjastoverkossa käytettävien standardien valinnasta. Uusia tehtäviä tulevat olemaan nyt kehittämissivaiheessa olevien kansallisen portaalisovelluksen ylläpito sekä digitaalisen kirjaston sovelluksen tarjoaminen kirjastojen käyttöön.

Helsingin yliopiston kirjasto tuottaa lisäksi Helsingin yliopistolle erityispalveluja, joista sovitaan yliopiston sisällä. Näitä ovat mm. yliopiston kirjastojen yhteistietokanta sekä yliopiston elektronisten julkaisujen e-thesis tietokannan palvelut, yliopiston opettajien ja muun henkilökunnan julkaisuluettelon (Julki) ylläpito, uuden tutkimuskirjallisuuden hankinta yliopiston tarpeiden mukaan (noin 60 % hankinnoista) ja yliopiston painettujen väitöskirjojen jakelu. Yliopisto on myös useiden valtakunnallisten palvelujen kuten kansallisten, paikallisesti käytettävien kokoelmien suurin käyttäjä. Kirjaston palveluja käyttävät myös muut kirjastot, julkishallinto, elinkeinoelämä, tiedotusvälineet, kirja-ala ja suuri yleisö.

2.4 Rahoitus

Helsingin yliopistolle on osoitettu kansalliskirjaston valtakunnallisen tehtävän perusteella korvamerkittyä rahoitusta yliopistojen toimintamomentilta (mom. 29.10.21). Tällä perusteella yliopistokirjastot saavat käyttää joitakin Helsingin yliopiston kirjaston palveluja ilman erillisiä kustannuksia.

Lisäksi kansalliskirjastolle on yliopistolaitoksen yhteisistä menoista (mom. 29.10.22) osoitettu hankerahoitusta vapaakappalelain uudistamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Helsingin yliopisto on lisäksi rahoittanut muista toimintamenoistaan Helsingin yliopiston kirjaston vain yliopistolle tuotettujen palvelujen kustannukset. Yliopistobudjetin ulkopuolisiin palvelujen käyttäjiin noudatetaan palvelusopimuksia.

Taulukko 1. Helsingin yliopiston kirjaston rahoitus vuonna 2002

	€
Perusrahoitus¹	14 421 000
- valtakunnallinen osuus	11 604 970
- Helsingin yliopiston osuus	2 816 030
Muu rahoitus²	1 400 000
Maksupalvelutulo (arvio)³	1 200 000

Vuonna 2002 opetusministeriö rahoittaa yleisille kirjastoille keskitetysti tuotettavia palveluja yhteensä 828 710 eurolla. Näistä 311 100 euroa maksetaan kansalliskirjastolle tietokantojen käyttöoikeuksista (252 281 €) ja palvelu- (16 819 €) ja lisenssimaksuista (42 000 €) sekä 559 610 euroa Helsingin kaupunginkirjastolle erityistehtäviin ja erilaisiin kehittämishankkeisiin.

Vuonna 2002 opetusministeriö rahoittaa ammattikorkeakoulukirjastoille keskitetysti tuotettavia palveluja yhteensä 375 800 eurolla. Ne käsittävät Helsingin yliopiston kirjaston tuottamia peruspalveluja kuten tietokantojen käyttöoikeudet (100 912 €), palvelu- (35 000 €) ja lisenssimaksut (239 903 €). Erillistä Voyager-projektia varten ammattikorkeakoulukirjastoille on osoitettu opetusministeriön määrärahoista noin 4,1 miljoonaa euroa vuosille 2001 - 2003. Hankkeen kokonaiskustannukset ovat noin 5,9 miljoonaa euroa, ja niistä opetusministeriön osuus on 70 % ja ammattikorkeakoulujen 30 %.

Erikoiskirjastot eivät saa keskitettyä rahoitusta Helsingin yliopiston kirjaston tuottamiin palveluihin. Erikoiskirjastojen omarahoitus vuonna 2002 näihin palveluihin oli noin 127 000 euroa (palvelumaksu 16 819 €, tietokannat noin 20 000 € ja lisenssimaksut noin 90 000 €).

---

¹ Kansalliskirjaston perusrahoitukseen sisältyy vuonna 2002 tilakustannuksia n. 4 M€, kansallisen elektronisen kirjaston keskitetty rahoitus yliopistoille 3 M€. sekä vapaakappalelain uudistamiseen liittyvä rahoitus, 336 000 €.

² Muu rahoitus koostuu mm. sisältötuotantoon ja digitointiin liittyvistä hankerahoituksista, EU-hankerahoituksista ja opetusministeriön ammattikorkeakoulukirjastojen tietokantakäyttöön ja lisenssimaksuihin myöntämästä keskitetystä rahoituksesta 370 800 €.

³ Kirjaston maksullisen palvelutoiminnan tulot vuonna 2001 olivat lähes 1 200 000 €. Maksullisen palvelutoiminnan tuloihin vuonna 2002 sisältyy myös opetusministeriön yleisille kirjastoille tietokantakäytön ja lisenssien maksuihin myöntämästä keskitetystä rahoituksesta 311 100 €.

3 Suomen kirjastoverkko

3.1 Yliopistokirjastot

Suomen kahdenkymmenen yliopiston kirjastot sekä Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto muodostavat Helsingin yliopiston kirjaston rinnalla tieteellisen kirjastoverkon ytimen. Yliopistokirjastojen tehtävistä ei säädetä lailla eikä asetuksella Helsingin yliopiston kirjastoa ja vapaakappalekirjastoja lukuun ottamatta. Yliopistojen toimintaa säätelee yliopistolaki (645/1997), jonka mukaan yliopistoilla on itsehallinto. Yliopistojen ohjauksessa siirryttiin vuonna 1994 tulosohjaukseen, jossa toiminnan tavoitteista ja määrärahoista sovitaan opetusministeriön ja yliopistojen välisissä tulossopimuksissa. Yliopistokirjastot saavat rahoituksensa yliopistobudjetista. Kukin yliopisto jakaa harkitsemansa osuuden kirjastoilleen.

Yliopistokirjastot ovat Helsingin yliopiston kirjaston palvelujen pysyväiskäyttäjiä. Yliopistokirjastojen käyttämiä keskitettyjä palveluita ovat Linnea2 konsortion palvelut (Voyager-kirjastojärjestelmä), Linda-yhteisluettelo (tietokannat) sekä Kansallisen elektronisen kirjaston FinELibin palvelut.

Yliopistokirjastojen yhteistyötä ja edunvalvontaa edistää vuonna 1996 perustettu yliopistokirjastojen neuvosto. Yliopistokirjastojen yhteistyötä on sittemmin kehitetty konsortiopohjalta. Yliopistokirjastot muodostivat Linnea-konsortion vuonna 2000 päättämään uudesta kirjastojärjestelmästä ja sen kehittämiseen liittyvistä periaatteellisista kysymyksistä. Helsingin yliopiston kirjasto toimii konsortion vastuorganisaationa. Syyskuussa 2002 valmistui yliopistokirjastojen yhdessä laatima yliopistokirjastojen verkoston strategia vuosiksi 2003 - 2007. Helsingin yliopiston kirjaston ja yliopistokirjastojen yhteistyö on viime vuosina syventynyt FinELib-ohjelman ja yhteisen kirjastojärjestelmähankkeen myötä entisestään ja tuottanut korkeatasoisia palveluita.

3.2 Yleiset kirjastot

Jokaisessa kunnassa on kirjasto. Kiinteitä kirjastoja on vuoden 2001 tilastotietojen mukaan yhteensä 989, joista 432 pääkirjastoa, 463 sivukirjastoa ja 94 sairaaloissa toimivia laitospirjastoja. Lisäksi kirjastoautoja on 199 ja muita palvelupaikkoja 754. Maakuntakirjastona toimii 19 kaupunginkirjastoa. Niiden tehtävät liittyvät oman alueen yleisten kirjastojen tukemiseen ja kehittämiseen. Helsingin kaupunginkirjasto toimii yleisten kirjastojen keskuskirjastona. Sen tehtävänä on edistää yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhteistoimintaa, kehittää kirjasto- ja tietopalvelujen järjestämisessä tarpeellisia yhteisiä työmenetelmiä ja apuvälineitä sekä toimia yleisten kirjastojen kaukopalvelukeskuksena.

Yleisten kirjastojen toiminnasta säädetään kirjastolaissa 904/1998 ja –asetuksessa 1078/1998. Yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä. Voimassaolevan hallitusohjelman mukaan "kirjastopalveluja kehitetään osana kansalaisen tietoyhteiskunnan edistämistä."

Yleisten kirjastojen rahoitusjärjestelmä on kuntavetoinen. Kunnat vastaavat kirjastopalvelujen järjestämisestä. Ne saavat erillisen rahoituslainsäädännön mukaan valtionrahoitusta (laki 635/1998 ja asetus 806/1998) opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta. Kunnat voivat kohdentaa saamansa laskennallisen valtionosuuden harkintansa mukaan myös muuhun kuin kirjastotoimeen. Vuonna 2002 yleisten kirjastojen määräraha oli noin 231,5 miljoonaa euroa. Valtion rahoitus oli noin 89,5 miljoonaa euroa, josta laskennallinen kunnalle maksettava valtionosuus oli 85,6 miljoonaa euroa.

Kunnille maksettavan käyttökustannusten laskennallisen valtionosuuden lisäksi opetusministeriö myönsi vuonna 2002 yleisille kirjastoille erillisiä valtionosuuksia muun muassa rakentamiseen sekä harkinnanvaraisia avustuksia kirjastojen erityistehtäviin ja erilaisiin hankkeisiin yhteensä noin 3,9 miljoonaa euroa. Helsingin yliopiston kirjaston ja yleisten kirjastojen keskuskirjaston keskitetysti tuotetut palvelut on rahoitettu opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osastolla määrärahasta, joka on tarkoitettu 432 kunnan kirjastojen verkkopalvelujen projekteihin.

3.3 Ammattikorkeakoulukirjastot

Ammattikorkeakoulukokeilu käynnistyi vuonna 1991. Opetusministeriön alaisia ammattikorkeakouluja on 29. Poliisiammattikorkeakoulu ja Ålands yrkeshögskola kuuluvat sisäasiainministeriön alaisuuteen. Laissa ammattikorkeakouluopinnoista (255/1995) pidetään kirjasto- ja informaatiopalvelujen järjestämisestä erityisenä perusteena ammattikorkeakouluhankkeille toimilupaa myönnettäessä ja perustamislupaa harkittaessa (4 ja 5 §).

Ammattikorkeakoulukirjastot palvelevat ensi sijassa omien oppilaitostensa opiskelijoi- ta ja opettajia sekä alueen työ- ja elinkeinoelämää. Ammattikorkeakoulukirjastot ja ammattikorkeakoulut ovat yhdessä kehittäneet aktiivisesti kirjastojaan. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvoston ARENE r.y:n yhteydessä on vuodesta 1996 toiminut kirjasto- ja tietopalvelutyöryhmä. Kirjastot ovat erityisesti paneutuneet yhteistyön kehittämiseen tieteel-

listen kirjastojen kanssa. Toiminnan kehittämistä koordinoi ammattikorkeakoulujen kirjasto-yhteistyökonsernio.

Ammattikorkeakoulujen rahoitus tulee sekä valtiolta että kunnilta. Ammattikorkeakoulujen käyttökustannuksista valtionosuus on 57 % ja kuntien 43 %. Kunkin ammattikorkeakoulun budjetissa varataan määrärahat ammattikorkeakoulun kirjasto- ja informaatiopalve-luihin. Valtakunnallisia hankkeita, kuten FinELib-hanke ja Voyager-hanke, on tuettu osana ammattikorkeakoulujen vakinaistamisvaiheen tukiohjelmaa momentilta "ammattikorkeakoulujen yhteiset menot". Opetusministeriö on vastannut hankkeiden rahoituksesta 50 - 70 % kustannusosuudella.

3.4 Erikoiskirjastot

Erikoiskirjastot ovat joukko muun muassa eri ministeriöiden hallinnonaloilla toimivia kirjastoja, joiden asiakaskunnasta valtaosa on jo oppilaitoksista valmistuneita oman tieteenalansa asiantuntijoita. Erikoiskirjastoja ovat muun muassa tutkimuslaitosten kirjastot, vi-rastokirjastot, museokirjastot ja yrityskirjastot. Erikoiskirjastoja on erään arvion mukaan lähes 300, joista tutkimuskirjastoja noin 30. Erikoiskirjastojen koko vaihtelee isoista pie-niin. Erikoiskirjastoja ovat muun muassa Eduskunnan kirjasto, Tilastokirjasto sekä Valtion Teknillisen Tutkimuskeskuksen informaatiopalvelu.

Erikoiskirjastojen rahoitusperusteet ja budjetin suuruus vaihtelevat kehysorganisaatios-ta riippuen. Rahoitus voi tulla valtion budjetista, valtionavusta, sisäisestä laskutuksesta tai yleishallintotuloista. Monet tutkimuslaitoskirjastot ovat mukana FinELib-palvelujen käyt-täjinä. Ne ja eräät muut erikoiskirjastot maksavat FinELib-palvelun palvelumaksun sekä aineistojen hankinnan mukaiset kustannukset.

3.5 Koulujen kirjastot

Koulujen ja oppilaitosten ylläpitäjät vastaavat sekä oppijoiden tietohuollon järjestämisestä että opettajien ja oppilaiden tiedonhallintataidoista. Käytännössä yhtenäistä koulujen ja oppilaitosten kirjastoverkkoa ei Suomessa ole. Maassamme on vain harvoja ammattimaisesti hoidettuja koulu- ja oppilaitoskirjastoja. Lainsäädäntöä tai kansallisia tilastotietoja koulujen ja oppilaitosten kirjastotoiminnasta ei ole. Koululaiset, opiskelijat ja aikuisopis-kelijat hakevat useimmiten kirjasto- ja tietopalvelut lähimmästä yleisestä kirjastosta. Noin puolet yleisistä kirjastoista ja 80 % kirjastoautopysäkeistä on koulujen tai oppilaitosten välittömässä läheisyydessä. Onnistuneimmat ratkaisut ovat kunnissa, joissa koulut ja oppi-laitokset ovat rakentaneet toimivan yhteistyön ja sopineet rahoituksen jaosta alueen yleis-ten ja muiden kirjastojen kanssa.

4 Kansalliskirjastojen tehtävät ja vastuut muissa pohjoismaissa

Kaikissa pohjoismaissa on ajankohtaista se, miten varmistetaan valtion kirjastohallinto ja kansallisen kirjastoverkon toimivuus. Suomi eroaa valtion kirjastohallinnon osalta muista Pohjoismaista siinä, että Suomessa ei ole ministeriön alaista toimeenpanevaa asiantuntijavirastoa. Kirjastojen valtionhallinto onkin ohuinta Suomessa ja osittain myös Ruotsissa. Tämän vuoksi myös odotukset kansalliskirjastona toimivan Helsingin yliopiston kirjaston tehtäväalan laajennukseen ovat meillä suuret: yliopiston kirjaston odotetaan toimivan eräänlaisena kehittämisvirastona muiden tehtäviensä ohessa.

Pohjoismaissa kansalliskirjastojen hallinnollinen asema, toimiala ja tehtävä vaihtelevat maan perinteistä ja toimintapojen painotuksista riippuen.

4.1 Ruotsi

Ruotsissa yleiset kirjastot ovat Kulturrådetin alaisia. Kulturrådet toimii kulttuuriministeriön alaisuudessa. Ruotsin kansalliskirjastotehtäviä hoitaa *Kungliga biblioteket (KB)*. Kirjasto on opetusministeriön (Utbildningsdepartement) alainen. Kirjaston keskeisenä tehtävänä on toimia vapaakappalekirjastona ja huolehtia kansallisesta yhteisluettelosta (LIBRIS). Kungliga Biblioteket vastaa myös tieteellisten kirjastojen yhteistyöhön liittyvistä kysymyksistä sekä kirjastoalan yhteistoiminnasta, kehittämisestä ja koordinoinnista.

Kungliga biblioteketin osasto BIBSAM vastaa kansallisesta koordinoinnista, kehittämisestä ja elektronisen aineiston lisensoinnista. BIBSAM palvelee julkisrahoitteisia kaikille avoimia tieteellisiä kirjastoja, tekee selvityksiä ja rahoittaa kehittämishankkeita. 1990-luvulla hallitus on tarkastellut Kungliga Bibliotekia strategisena resurssina kirjastopolitiikan kehittämisessä.

Myös Ruotsin kulttuuriministeriö on pohtinut Norjan uudistusta vastaavan yhteistoinnin (yleiset kirjastot, museot, arkistot) kehittämistä, mutta se ei ole johtanut toimenpiteisiin.

4.2 Norja

Norjan kansalliskirjaston (*Nasjonalbiblioteket*) tehtävänä on kerätä ja säilyttää tietoa Norjasta. Kansalliskirjasto on kulttuuriministeriön alainen. Kansalliskirjasto koostuu kolmesta organisatorisesta yksiköstä, joita ovat ylikirjastonhoitajan alaisuudessa oleva toimisto *NB Stab*, *Oslon yksikkö* sekä *Mo i Ranan yksikkö*. Näistä NB Stab toimii koordinoivana yksikkönä kaikissa asioissa, jotka koskevat kansalliskirjastotehtäviä. Sillä on erityisvastuu myös organisatorisissa ja kirjastopolitiikkaa koskevissa asioissa, strategisessa suunnittelussa ja kirjastojen tietoverkkoihin liittyvissä asioissa. Oslon yksikön päätehtävänä on säilyttää ja turvata pääsy kansalliseen painettuun ja kirjoitettuun kulttuuriperintöön. Mo i Ranan yksikkö vastaa vapaakappaleasioista, audiovisuaalisista kokoelmista, digitointiin ja digitaalisiin aineistoihin liittyvistä kysymyksistä sekä Norjan kaikkia kirjastoja palvelevasta varastokirjastosta.

Norjassa muodostettiin kokeiluluonteisesti arkistojen, yleisten kirjastojen ja museoiden yhteinen virasto, jonka tehtävänä on ollut vuoden 2002 aikana etsiä yhteisiä yhteistyön muotoja. Kulttuuriministeriön alaisuuteen kuuluva virasto sisältää yleisiä kirjastoja hallinnoivan *Statens bibliotekilsynin*, museoiden kehittämistoimintaa edistävän *Norsk museum-sutviklingen* sekä *Riksbibliotekjenestenin* - tieteellisten kirjastojen kehittämissyksikön sekä arkistojen hallinnon.

4.3 Tanska

Tanskassa kansalliskirjastotehtäviä hoitaa kulttuuriministeriön alainen *Kuninkaallinen kirjasto (Det Kongelige Bibliotek)*. Kuninkaallinen kirjasto on toiminut kansalliskirjastona vuodesta 1648 ja Kööpenhaminan yliopiston kirjastona vuodesta 1927. Kansalliskirjasto jakautuu kahdeksaan yksikköön. Kansalliskirjaston keskeisenä tehtävänä on huolehtia kansallisesta kulttuuriperinnöstä julkaistujen töiden osalta.

Suoraan Tanskan kulttuuriministeriön alaisena toimiva erillislaitos *Biblioteksstyrelsen* sen sijaan hallinnoi sekä yleisiä että tieteellisiä kirjastoja, ja toimii samalla hallituksen neuvonantajana kirjastokysymyksissä. Biblioteksstyrelsen seuraa myös lainsäädännön kehitystä ja valmistelee kirjastoja koskevat lait. Se jakaa rahaa yleisten kirjastojen kehittämishankkeisiin ja hallinnoi elektronisen kirjaston kehittämisprojektia (DEF). Tanskan kirjastolaki koskee sekä yleisiä että tieteellisiä kirjastoja.

Tanskan kulttuuriministeriö on jaettu kahdeksaan eri osastoon, ja samaan osastoon kuuluvat arkistot, kirjastot ja museot. Kolmen ministeriön alaisuudessa (kulttuuri opetus ja tutkimus) toimiva Biblioteksstyrelsen hallinnoi yleisiä ja tieteellisiä kirjastoja, koulukirjastoja sekä Tanskan kansallista elektronista kirjastoa. Tanskan kirjastolainsäädäntö koskee myös kansalliskirjastoa siinä, missä puhutaan valtiollisten kirjastojen palveluvollisuuksista. Kansalliskirjastolla on hyvin itsenäinen asema, ja se mielletään vahvasti myös kulttuurilaitokseksi. Yhteinen laki vahvistaa käytännön yhteistyötä eri kirjastotyyppien kesken. Sen pohjalta on luotu toimintaohjelmaa organisaatiomuutoksineen.

4.4 Islanti

Islannin kansalliskirjasto - yliopistokirjasto (Landsbókasafn Íslands – Háskolabókasafn) perustettiin yhdistämällä vuonna 1818 perustettu Islannin kansalliskirjasto ja 1940 perustettu Islannin yliopiston kirjasto. Parlamentti teki jo vuonna 1957 päätöksen kirjastojen yhdistämisestä, mutta kului yli 35 vuotta ennen kuin päätös toteutettiin. Kirjastot yhdistettiin lopulta vuonna 1994, jolloin valmistui myös uusi kirjastorakennus. Sen lisäksi yliopiston joillakin laitoksilla on omat kirjastot.

Kansalliskirjasto on itsenäinen yliopistoinstituutio, joka kuuluu koulutus- tiede ja kulttuuriministeriön alaisuuteen. Kansalliskirjasto on nimensä mukaisesti sekä kansalliskirjasto että Islannin yliopiston kirjasto. Se on tieteellinen kirjasto, jonka tulee huolehtia tehokkaasta ja kattavasta tietopalvelusta tieteen, opetuksen, hallinnon ja teollisuuden käyttöön. Sen tulee myös työskennellä työkäytäntöjen yhdenmukaistamiseksi islantilaisissa kirjastoissa, tarjota niille ammatillista konsultaatiopalvelua ja harjoittaa yhteistyötä niiden kanssa.

5 Kehittämistarpeet eri toimijoiden näkökulmasta

5.1 Helsingin yliopiston kirjaston toimialan laajentamiseen liittyviä selvityksiä ja aloitteita

Viime vuosien aikana on kansalliskirjastona toimivan Helsingin yliopiston kirjaston tehtävien ja toimialan laajentamista sivuttu useissa muistioissa ja selvityksissä. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvoston (ARENE r.y.) yhteydessä toiminut kirjasto- ja tietopalvelutyöryhmä laati keskustelumuistion *Ammattikorkeakoulujen kirjasto- ja tietopalvelut ja niiden kehittämistavoitteet 1998 - 2003*. Muistiossa korostettiin alueellista ja valtakunnallista yhteistyötä ja verkostoitumista yliopistojen kirjastojen ja muiden sidosryhmien kanssa. Ammattikorkeakoulukirjastojen ja Helsingin yliopiston kirjaston yhteistyötä käsiteltiin muistiossa 1.8.1998 *Mahdollisuuksien verkosto. Ammattikorkeakoulujen- ja yliopistokirjastojen yhteistyön toimintastrategia (Amyli-työryhmä)*.

Marraskuussa 1999 Helsingin yliopiston kirjaston johtokunnan hyväksymässä kirjaston kehittämissasiakirjassa *Kansalliskirjastostrategia 2000-2003* käsitellään kirjaston tehtäviä ja tavoitteita vuoteen 2003. Strategiassa määritellään mm. Helsingin yliopiston kirjaston asema yliopistojen kirjastojen toimintaverkossa ja esitetään kehittämissiisio ja tavoitteet.

Opetusministeriön hallinnonalan koulutuksen ja yliopistoissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa *Koulutus ja tutkimus vuosina 1999-2004* todetaan, että yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kirjasto- ja tietopalveluja sekä tietohallintoa kehitetään kiinteässä yhteistyössä. Niille tulee kehittää yhteinen perusrakenne, jonka varassa kumpikin korkeakoulusektori voi kehittää omaa erityisosaamistaan.

Opetusministeriön asettaman *yliopistokirjastojen rakenteellisen kehittämisen työryhmän (muistio 18:2000)* mukaan Helsingin yliopiston kirjaston asema tieteellisten kirjastojen yhteisenä palveluorganisaationa on keskeinen. Työryhmä esitti myös, että ammattikorkeakoulujen kirjastot, virastojen ja tutkimuslaitosten kirjastot sekä yleiset kirjastot tulisi liittää osaksi kansallista tietopalveluverkkoa. Pääongelmaksi nähtiin kuitenkin se, mistä näiden toimintojen osuus rahoitetaan.

Helsingin yliopiston kirjaston asemaan osana Helsingin yliopistoa otettiin kantaa yliopiston teettämässä kansainvälisessä kirjastoarvioinnissa sekä sen yhteydessä ilmestynees-

sä arviointiprojektin loppuraportissa vuodelta 2000 *Helsingin yliopiston kirjastot - hakua vai vientiä?* Arvioinnin tarpeellisuudesta mainitaan jo pari vuotta aiemmin ilmestyneessä Helsingin yliopiston kirjastojen kehittämisstrategiassa 1998 - 2005. Arviointipaneeli totesi vuoden 2000 arvioinnissa, että Helsingin yliopiston kirjaston ja yliopiston kirjastotoimintojen selkeämpi hallinnon, rahoituksen ja toimintojen eriyttäminen on yliopiston etu. Arviointipaneeli korosti opetusministeriön ja yliopiston välistä uutta sopimusta työnjaosta ja rahoitusmallista.

Helsingin yliopisto on muun muassa keväällä 2002 pidetyssä opetusministeriön, Helsingin yliopiston ja Helsingin yliopiston kirjaston välisessä vuosittaisessa neuvottelussa todennut, ettei se pidä suotavana kirjaston täydellistä eriyttämistä yliopistosta.

Opetusministeriön työryhmämuistio *Kirjastopoliittinen ohjelma 2001 - 2004* (kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja 2/2001) esitti valtakunnalliset linjat kunnallisen kirjaston roolista tietoyhteiskunnassa. Lähtökohtana ovat kansalaisten tarvitsemat kirjasto- ja tietopalvelut. Kirjastopoliittisen ohjelman mukaan valtakunnallisen kirjastoverkon toimivuutta tulee tehostaa ja kansalliskirjaston palvelut ulottaa kaikkiin kirjastoihin. Yleisten kirjastojen kannalta toimivin ratkaisu olisi Varastokirjaston tavoin itsenäisenä organisaatioina toimiva kansalliskirjasto. Niiden ensisijainen tehtävä olisi palvelulla yleisiä, tieteellisiä ja ammattikorkeakoulukirjastoja.

Ohjelman jatkotyönä opetusministeriössä on laadittu yleisten kirjastojen strategia 2010, *tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka*. Strategian mukaan Varastokirjastopalvelut, Yleisten kirjastojen keskuskirjaston tuottamat keskitetyt palvelut ja maakuntakirjastojen tuottamat alueelliset palvelut ovat kunnallisille kirjastoille yhtä tärkeitä kuin kansalliskirjastopalvelut, joten niitä kaikkia käsitellään strategiassa kokonaisuutena.

Lokakuussa 2001 Helsingin yliopiston kirjaston, yleisten kirjastojen keskuskirjaston ja Varastokirjaston edustajat jättivät opetusministerille aloitteen valtakunnallisen kirjastoverkon toimivuuden tehostamiseksi.

5.2 Helsingin yliopiston kirjasto

Opetusministeriö ei käy varsinaisia tulosneuvotteluja Helsingin yliopiston kirjaston kanssa, koska kirjasto on osa Helsingin yliopistoa. Kirjaston voimavaroista sovitaan opetusministeriön ja Helsingin yliopiston välisissä tulosneuvotteluissa. Kirjastoa voi kuitenkin kehittäänsä ja kokonsa puolesta verrata eräisiin keskushallinnon virastoihin kuten Kansallisarkistoon tai Museovirastoon, joiden kanssa opetusministeriö käy tulosneuvottelut.

Vuodesta 2000 lähtien on opetusministeriö ennen varsinaisia yliopiston kanssa käytäviä tulosneuvotteluja pitänyt tätä valmistelevan kokouksen Helsingin yliopiston kirjaston ja Helsingin yliopiston kanssa.

Muut yliopistot mieltävät joskus valtakunnallisia tehtäviä hoitavan Helsingin yliopiston kirjaston tulosohtausprosessissa ja esimerkiksi hankerahoituksessa lähes pelkästään Helsingin yliopiston tehtäviä hoitavaksi laitokseksi. Toisaalta kirjaston valtakunnallisiin tehtäviin liittyvät hanke-ehdotukset eivät Helsingin yliopiston näkökulmasta ymmärrettävästi nouse etusijalle.

Sekä yliopisto että yliopiston kirjasto ovat useissa yhteyksissä esittäneet budjetin läpinäkyvyyden lisäämistä sekä neuvotteluja, joissa opetusministeriö, Helsingin yliopiston kirjasto ja Helsingin yliopisto sopivat kirjaston toiminnan tavoitteista ja voimavaroista.

Helsingin yliopiston kirjasto ryhmittelee kirjastoverkkoon liittyvän toimintansa kansallisiin peruspalveluihin, hankevaroin toteutettaviin erillisiin kehittämishankkeisiin sekä

maksulliseen palvelutoimintaan. Helsingin yliopiston kirjaston tuottamat kirjastoverkon keskitetyt peruspalvelut ovat, kuten luvussa 2.3. todetaan, seuraavat:

- kansallisten tietokantojen ylläpito ja tiedonvälitys
- kansallisen elektronisen kirjaston aineistojen hankinta ja tarjoaminen käyttöön
- kirjastojärjestelmän tuki, sanastot, standardit, auktoriteettitietokannat, uudet sovellukset ja muiden yhteisten palvelujen kehittäminen eli kansallisen kirjastoverkon koordinointi)
- tieteellisten kirjastojen yhteistilasto

Eri kirjastoryhmien esittämät tarpeet kohdistuvat ennen kaikkea seuraaviin alueisiin, joita ovat:

- kansallisten tietokantojen käyttö, johon sisältyy myös kopioluettelointi
- kirjastoverkon infrastruktuurin tekninen tuki ja koordinoitipalvelut
- kansallisen elektronisen kirjaston (FinELib) aineistohankintapalvelut
- kirjastoverkon yhteisten palvelujen kehittäminen
- kirjastoverkon yhteisiä palveluja koskevan koulutuksen koordinointi
- yhteisiä palveluja koskeva tiedotus
- tilastoyhteistyön koordinointi

Kaikkien kirjastosektoreiden suurin ongelma yliopistokirjastoja lukuun ottamatta on pysyvän rahoituksen järjestäminen keskitetyille peruspalveluille. Esimerkiksi ammattikorkeakoulut ja yleiset kirjastot neuvottelevat opetusministeriön kanssa rahoituksesta joka vuosi. Suuret erikoiskirjastot ovat varmistaneet rahoituksen jatkuvuuden kehysorganisaatioidensa tuella. Pienet julkishallinnon erikoiskirjastot sen sijaan käyttävät resurssien puutteessa melko vähän kirjastoverkon keskitettyjä palveluja. Koulukirjastot ja oppilaitoskirjastot ovat kokonaan kirjastoverkon ulkopuolella.

Kirjastoverkon yhteisten palvelujen pitkäjänteinen kehittäminen vaatii pysyvää rahoitusta ja uudenlaista organisoitumista. Ensimmäinen edellytys on, että kaikilla kirjastoilla on käytössään ajantasainen tekninen infrastruktuuri ja tarvittavat standardit, jonka jälkeen kirjastoverkkoa ja verkkopalveluja voidaan kehittää eri tieto- ja aineistotarpeiden mukaisesti.

5.3 Yleiset kirjastot

Yleisten kirjastojen valtakunnallisen ja alueellisen kehittämisen tavoitteena on rakentaa kaikkia kansalaisia hyödyttävä kansallinen kirjastoverkko. Keskitetyillä palveluilla voidaan verkkoaineiston kasvusta huolimatta turvata osaltaan kansalaisten tiedonsaanti ja välttyä päällekkäisiltä sähköisen aineiston hankinnoilta ja päällekkäisyydeltä. Tavoitteena on saada koko kirjastoverkon asiantuntijuus, hyvät kirjastopalvelut ja kansallinen aineisto ulotettua myös pieniin kuntiin ja harvaanasutuille alueille. Yksittäisessä kirjastossa voidaan näihin tukeutumalla paneutua peruspalveluihin ja lähialueen käyttäjäpalveluihin.

Edellä esitettyjen yhteisten palvelutarpeiden lisäksi yleisten kirjastojen keskeisimmät muut tarpeet kohdistuvat sopimusneuvottelujen tuki- ja konsultaatiopalveluihin sekä strategia- ja hankeyhteistyöhön.

Yleisten kirjastojen suurimpia ongelmia keskitettyjen palvelujen hoitamiseksi ovat kuntien kirjastojärjestelmien epätasainen laatutaso, standardien käyttämättömyys sekä

valtion budjettirahoituksen puuttuminen. Kaikkia kunnankirjastoja hyödyttäviin keskitettyihin palveluihin ei ole saatu lisärahoitusta. Opetusministeriön viestintäkulttuuriyksikkö on vuosittain rahoittanut mm. Helsingin yliopiston kirjastolta ostettavia perusluonteisia palveluita harkinnanvaraisilla projektivastuuksilla. Nämä veikkausvoittovaroista osoitetut avustusrahat on eduskunnan päätöksellä osoitettu yleisten kirjastojen projekteihin. Niitä ei voida asettaa tai siirtää valtion virastona toimivan yliopiston käyttöön. Projektirahalla ei ole tarkoitus rahoittaa pysyviä palveluita, joita esimerkiksi kansalliskirjaston tuottamat keskitetyt peruspalvelut ovat.

5.4 Ammattikorkeakoulukirjastot ja erikoiskirjastot

Ammattikorkeakoulujen kirjastoja on kehitetty kiinteäksi osaksi maamme korkeakoulujen kirjasto- ja informaatiopalveluverkkoa. Ne ovat liittyneet kansallisen elektronisen kirjaston (FinELib) käyttäjiksi ja niiden kirjastojärjestelmä uudistetaan vuosien 2001-2003 aikana, jolloin käyttöön tulee yliopistokirjastojen tapaan Voyager-kirjastojärjestelmä. Molemmissa hankkeissa Helsingin yliopiston kirjastosta on ostettu osa valtakunnallisista keskitetyistä palveluista. Opetusministeriö on vastannut pääosasta hankkeiden rahoituksesta. Kansallisen kirjastoverkon kehittämiseen liittyy vastaisuudessakin hankkeita, joissa ammattikorkeakoulut tarvitsevat kansalliskirjaston palveluja.

Erikoiskirjastojen erityistarpeet kohdistuvat sopimus- ja konsortioneuvottelujen tuki- ja konsultaatiopalveluihin. Erikoiskirjastojen budjetit ovat vuosien kuluessa muotoutuneet tietylle tasolle, joka on kattanut tietopohjan perushankinnat. Elektronisten aineistojen hankinta (FinELib) on tuonut mukanaan uudenlaisen toimintaympäristön.

6 Työryhmän ehdotukset

6.1 Helsingin yliopiston kirjaston tehtävien ja toimialan laajentaminen

Helsingin yliopiston kirjasto on jo nykyisin merkittävä toimija maan kirjastoverkon palvelujen kehittämisessä ja koordinoimisessa. Helsingin yliopiston kirjaston ja muiden yliopistokirjastojen välinen yhteistyö on tiivistynyt entisestään muutaman viime vuoden aikana yhteisen kirjastojärjestelmähankinnan ja kansallisen elektronisen kirjaston ohjelman vuoksi. Myös ammattikorkeakoulujen ja kansalliskirjaston yhteistyö on samasta syystä lisääntynyt. Yhteistyö yleisten kirjastojen ja erikoiskirjastojen kanssa on sen sijaan ollut vähäisempää. Tämä on ollut seurausta toisaalta yhteistyötahojen erilaisesta rahoituspohjasta ja erilaisista kirjastojärjestelmistä sekä toisaalta yliopiston kirjastoa koskevassa asetuksessa olevasta toimialan rajaamisesta tieteellisiin kirjastoihin.

Työryhmä katsoo, että Helsingin yliopiston kirjaston tehtävä- ja toimialan laajentamisella koskemaan ammattikorkeakoulukirjastoja, erikoiskirjastoja sekä yleisiä kirjastoja saadaan aikaan entistä paremmin toimiva suomalainen kirjastoverkko, joka hyödyttää sekä tavallista kansalaista että opetuksen, opiskelun ja tutkimuksen tarpeita. Toimialan laajentamisella edistetään kirjastoverkon toimintaa kokonaisuutena, kirjastoverkoston asiantuntemus saadaan yhteiseen käyttöön ja kansalaiset pääsevät tasapuolisemmin tiedon lähteille. Pääallekkäisen työn määrä vähenee, kun palvelut tuotetaan koordinoitusti. Kansalliskirjasto voi muodostaa foorumin eri kirjastotyyppien yhteistyölle.

Yliopistolain mukaan ”Helsingin yliopiston kirjasto toimii Suomen kansalliskirjastona”. Lain mukaan kirjaston virallinen nimi on Helsingin yliopiston kirjasto. Käytännössä kirjaston nimi on vakiintunut kansalliskirjastoksi. Kirjasto on ennen kaikkea yliopistojen yhteinen palveluyksikkö, mutta valtakunnallisessa yhteistyössä se mielletään usein osaksi Helsingin yliopiston kirjastolaitosta. Nimenmuutos Kansalliskirjastoksi vahvistaisi käsitystä kansalliskirjastosta koko kirjastoverkon palveluorganisaationa.

Työryhmä ehdottaa, että Helsingin yliopiston kirjaston tehtäviä ja toimialaa laajennetaan koskemaan myös yleisiä kirjastoja, ammattikorkeakoulukirjastoja ja erikoiskirjastoja. Kansalliskirjaston tehtävien ja toimialan laajentamisessa edetään vaiheittain.

Työryhmä ehdottaa, että Helsingin yliopiston kirjaston nimi muutetaan Kansalliskirjastoksi.

6.2 Kansalliskirjaston hallinnollinen asema

Työryhmä tarkasteli Kansalliskirjaston tehtävien ja toimialan laajentamiseen liittyen myös Kansalliskirjaston hallinnollista asemaa kolmen eri vaihtoehdon pohjalta:

1. Kansalliskirjaston asema säilyy nykyisellään
2. Kansalliskirjasto säilyy osana Helsingin yliopistoa, mutta sen hallintoa ja ohjausta selkiytetään
3. Itsenäinen Kansalliskirjasto suoraan opetusministeriön alaisena tilivirastona

Työryhmä päätyi tarkastelussaan vaihtoehtoon kaksi eli siihen, että Kansalliskirjasto toimii tulevaisuudessakin osana Helsingin yliopistoa, mutta sen tehtävien laajentamisen yhteydessä kirjaston hallinnollista asemaa suhteessa yliopistoon selkeytetään. Kansalliskirjasto hahmotetaan aiempaa paremmin koko kirjastoverkon kansalliskirjastoksi. Samalla kuitenkin yliopistobudjetin tuoma varmuus rahoituksessa, vuorovaikutus tiedeyhteisöön, tutkijaverkosto ja yliopiston ja kansalliskirjaston yhteinen historia ja perinteet säilyvät.

Työryhmä ehdottaa, että kansalliskirjasto säilyy osana Helsingin yliopistoa. Kansalliskirjaston toimintamenot budjetoidaan osaksi Helsingin yliopiston määrärahoja siten, että talousarvion selvitysosasta ilmenee kuitenkin kansalliskirjastolle osoitettavat määrärahat. Kansalliskirjaston toimintamenoihin sisällytetään yliopistolaitoksen valtakunnallisen tehtävän perusteella tulevan rahoituksen lisäksi kirjaston Helsingin yliopistolle maksamat tila- ja yleishallintokustannukset.

Opetusministeriön ja Kansalliskirjaston välillä käydään vuosittain neuvottelu, johon osallistuu tarvittavassa laajuudessa Helsingin yliopiston edustajien lisäksi kirjastoverkon edustajia kansalliskirjaston johtokunnasta. Neuvotteluissa sovitaan määrällisistä ja laadullisista tavoitteista, kansallisen kirjastoverkon kehittämisen kannalta keskeisistä hankkeista, tavoitteiden saavuttamiseen tarvittavista voimavaroista, tavoitteiden toteutumisen seurannasta ja arvioinnista sekä toiminnan edelleen kehittämisestä. Tavoitteet sovitaan kolmivuotiskaudelle. Välivuosina tavoitteet vahvistetaan ja sovitaan tulevan vuoden resursseista. Sopimus otetaan Helsingin yliopiston ja opetusministeriön välisen sopimuksen liitteeksi.

6.3 Toimialan laajentamisen rahoitus

Kaikkien kirjastosektoreiden suurimpana ongelmana on pysyvän rahoituksen järjestäminen keskitetyille peruspalveluille. Opetusministeriö on subventoinut yliopiston kirjaston tuot-

tamien palvelujen käyttöä yleisissä kirjastoissa ja ammattikorkeakouluissa. Keskitetty rahoitus on kuitenkin sovittu määräaikailla sopimuksilla.

Kansalliskirjaston tehtäväalan laajentaminen aiheuttaa lisäkustannuksia. Kirjastojen esittämien palvelutarpeiden perusteella kustannuksia aiheutuu lisähenkilöstön palkoista, koulutuksesta, tiedotuksesta ja erilaisten luvussa 5 esitettyjen palvelujen tuottamisesta ja kehittamisestä. Myös uudet palvelut kuten tiedonhakuportaali ja digitaalisen kirjaston sovellus edellyttävät resursointia.

6.3.1 Yleiset kirjastot ja kirjastoverkon keskitettyjen palvelujen rahoitus

Vuonna 2002 yleiset kirjastot käyttivät kansalliskirjaston tuottamista keskitetyistä palveluista kansallisia tietokantoja ja kansallisen elektronisen kirjaston aineistojen hankinta- ja käyttöpalveluita. Kansalliskirjasto on tukenut yleisten kirjastojen eri järjestelmätoimittajia. Opetusministeriö rahoitti palvelujen käyttöä keskitetysti yhteensä 311 100 eurolla.

Uudet ja laajennetut palvelutarpeet luvussa 5 edellyttävät, että keskitettyä rahoitusta lisätään noin 300 000 eurolla vuodessa. Rahoitukseen sisältyy muun muassa lisähenkilöstö- ja lisenssirahoitusta. Työryhmän arvion mukaan keskitetyn rahoituksen tarve on kaikkiaan noin 600 000 euroa.

Työryhmä ehdottaa, että keskitettyjen palvelujen kustannusten kattamiseksi muutetaan lakia opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (635/1998) siten, että kuntien saamasta valtionosuudesta voidaan irrottaa osoitettavaksi muun muassa Kansalliskirjaston keskitettyjen palvelujen rahoittamiseen vuositasolla noin 600 000 euroa. Keskitettyjen palvelujen sisältö ja kustannustaso sovitaan yhteisissä neuvotteluissa opetusministeriön kanssa.

Yleisten kirjastojen näkökantojen esille tuomiseksi yleisten kirjastojen keskuskirjasto ja maakuntakirjastot muodostavat konsortion.

6.3.2 Ammattikorkeakoulut ja kirjastoverkon keskitettyjen palvelujen rahoitus

Vuonna 2002 ammattikorkeakoulukirjastot käyttivät kansalliskirjaston tuottamista keskitetyistä palveluista kansallisia tietokantoja ja kansallisen elektronisen kirjaston aineistojen hankinta- ja käyttöpalveluita. Opetusministeriö rahoitti palvelujen käyttöä keskitetysti yhteensä 375 800 eurolla. Voyager-projektia varten opetusministeriö on lisäksi osoittanut vuosille 2001 - 2003 kaikkiaan 4,1 miljoonaa euroa, näistä 95 000 euroa kansalliskirjastolle vuonna 2002 järjestelmäpalveluista.

Ammattikorkeakoulukirjastojen palvelutarpeet saattavat laajeta tai muuttua vuosien 2004 - 2006 aikana. Ne edellyttävät noin 125 000 euron lisärahoitusta. Rahoitukseen sisältyisi muun muassa henkilöstö- ja hallintokustannuksia sekä lisenssirahoitusta. Työryhmän arvion mukaan ammattikorkeakoulukirjastojen tarvitsema keskitetty rahoitus on kaikkiaan noin 500 000 euroa.

Työryhmä ehdottaa, että ammattikorkeakoulukirjastot osallistuvat kansalliskirjaston tarjoamien keskitettyjen palvelujen pysyvien kustannusten kattamiseen vuositasolla 500 000 eurolla vuosina 2004 - 2006. Keskitettyjen palvelujen sisältö ja kustannustaso sovitaan yhteisissä neuvotteluissa.

6.3.3 Erikoiskirjastot ja kirjastoverkon keskitettyjen palvelujen rahoitus

Vuonna 2002 erikoiskirjastoista erityisesti tutkimuslaitokset käyttivät kansalliskirjaston tuottamista keskitetyistä palveluista kansallisia tietokantoja ja kansallisen elektronisen kirjaston aineistojen hankinta- ja käyttöpalveluita. Opetusministeriö tai muut ministeriöt eivät ole osoittaneet erikoiskirjastoille keskitettyä rahoitusta palveluiden kustannuksiin. Erikoiskirjastojen oma rahoitus on vuonna 2002 yhteensä 128 000 euroa.

Erikoiskirjastojen esittämät palvelutarpeet luvussa 5 edellyttävät rahoituksen lisäämistä noin 19 000 eurolla. Lisäys mahdollistaa yhden henkilön palkkaamisen erikoiskirjastojen palveluja varten. Kokonaisrahoituksen tulee olla vähintään 145 000 euroa, jolloin se kattaa nykyisellä tasolla kansallisten tietokantojen käytön ja edistää elektronisten aineistojen hankinta- ja lisenssipalvelujen käyttöä.

Työryhmä ehdottaa, että erikoiskirjastot hankkivat Kansalliskirjastolta tarvittavat palvelut ostopalveluina ja osallistuvat tapauskohtaisesti kehittämishankkeiden rahoitukseen.

Erikoiskirjastojen näkökantojen esille tuomiseksi erikoiskirjastot muodostavat konsortion.

6.4 Säädosmuutokset

Työryhmä ehdottaa, että yliopistolain (645/1997) 25 § muutetaan seuraavasti:

Helsingin yliopiston yhteydessä toimii Kansalliskirjasto. Kansalliskirjaston tehtävänä on toimia yliopistokirjastojen, yleisten kirjastojen, ammattikorkeakoulukirjastojen ja erikoiskirjastojen valtakunnallisena palvelu- ja kehittämissyksikkönä sekä edistää alan kotimaista ja kansainvälistä yhteistyötä. Kirjasto vastaa omalla toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön ja muiden kansallisten kokoelmien ylläpidosta sekä niihin liittyvästä tiedonvälityksestä ja tietopalvelusta. Lisäksi kirjaston tehtävistä on voimassa, mitä vapaakappalelaissa (420/1980) säädetään.

Kansalliskirjastolla on johtokunta. Johtokunnan jäsenistä enintään puolet määrätään opetusministeriön esityksestä. Johtokunnan tehtävistä, valinnasta ja kokoonpanosta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

Työryhmä ehdottaa, että yliopistoasetuksen (115/1998) 25 § muutetaan seuraavasti:

Kansalliskirjaston johtokunta tekee ehdotuksen kirjaston johtosäännöksi, kirjaston toiminta- ja taloussuunnitelmaksi ja talousarvioksi sekä ratkaisee muut kirjaston toiminnan kannalta laajakantoiset asiat.

Kansalliskirjaston johtokuntaan määrätään kymmenen jäsentä ja varajäsentä. Opetusministeriön esityksestä johtokuntaan määrätään viisi jäsentä ja varajäsentä. Viisi jäsentä ja varajäsentä määrätään Helsingin yliopistoon kuuluvista henkilöistä. Näistä yhden valitsee kirjaston henkilökunta. Johtokunnan puheenjohtaja määrätään opetusministeriön esittämistä henkilöistä. Johtokunta valitsee varapuheenjohtajan keskuudessaan.

Johtokunnan esittelijänä toimii ylikirjastonhoitaja.

Kansalliskirjaston toimintaa johtaa ylikirjastonhoitaja, jonka nimittää kansleri johtokunnan esityksestä.

Opetusministeriön alaisten tieteellisten kirjastojen ja Varastokirjaston suoritteiden maksullisuudesta ja maksuperiaatteista säädetään opetusministeriön päätöksessä kirjasto- ja tietopalveluista perittävistä maksuista (82/1993). Päätös perustuu vuonna 1992 annettuun valtion maksuperustelakiin (150/1992). Opetusministeriön päätöksen mukaan esimerkiksi luetteloiden paikallinen käyttö on maksutonta, samoin Varastokirjaston suoritteet. Valtion, kuntien ja valtionapulaitosten kirjastoille annettava ja välitettävä kaukopalvelu on maksullista. Liiketaloudellisesti hinnoiteltavia suoritteita ovat muun muassa kirjaston luetteloiden ja tietokantojen etäiskäyttö. Mikäli esimerkiksi kansalliset tietokannat halutaan kaikkien kirjastojen ilmaiskäyttöön, tulee maksupäätöstä muuttaa.

Kansallisten viitetietokantojen tiedonhakukäytöstä syntyvä tulo Helsingin yliopiston kirjastolle vuonna 2002 on arviolta noin 420 000 euroa. Tuloon ei sisälly kopioluettelointia tai tietueiden myyntiä, muita bibliografisia tuotteita eikä Elektra-artikkelien käyttöä. Yleisten kirjastojen, ammattikorkeakoulukirjastojen ja erikoiskirjastojen lisäksi viitetietokantoja ovat käyttäneet näihin ryhmiin kuulumattomat kirjastot ja yksiköt sekä yksityiset tiedonhakijat.

Työryhmä ehdottaa, että opetusministeriö selvittää vuoden 2003 aikana maksupäätöksen muutostarpeen sekä mahdollisen muutoksen aiheuttamat kustannusvaikutukset.

6.5 Aikataulu

Työryhmä ehdottaa, että Kansalliskirjaston tehtäviä ja toimialaa laajennetaan vaiheittain tavoitteena, että laajennus on kokonaisuudessaan toteutunut vuoden 2005 loppuun mennessä.

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN 952-442-180-1
ISSN 1458-8102

Julkaisumyynti:

Yliopistopaino
PL 4 (Vuorikatu 3)
00014 Helsingin Yliopisto
puhelin (09) 7010 2369
faksi (09) 7010 2374
books@yopaino.helsinki.fi
www.yliopistopaino.helsinki.fi

Helsinki 2003